

19. ΠΕΡΙ ΓΑΜΟΥ

[Τοποθέτησις, διὰ τὸ δέμα τοῦ πολιτικοῦ γάμου,
εἰς τὴν ὀγδόην τακτικὴν συνεδρίαν
τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς, τῆς 12ης Φεβρουαρίου 1982]

Ἐν πρώτοις παρακαλῶ νὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ διαβάσω ἀπὸ τὸ “Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας” τοῦ Νικοδήμου Μίλας (μετάφρ. Μ. Ἀποστολοπούλου, ἐν Ἀθήναις 1906, σ. 826 κ. ἐξ.) ὠρισμένα ἀποσπάσματα ἐπὶ τοῦ θέματος “Ἡ δικαιοδοσία ἐν τοῖς περὶ τοῦ γάμου”. Δὲν ἔχω κάμει ἰδίᾳς ἐρεῦνας ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως τῆς ἱερολογίας τοῦ γάμου, καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ἐκφράζω ἰδίαν γνώμην ἐπὶ τοῦ προκειμένου, εὐρίσκω ὅμως ἐνδιαφέροντα ὅσα ὁ Μίλας πρὸ πολλῶν ἐτῶν γράφει. Διαβάζω λοιπόν: “Ἐν τοῖς πρώτοις χρόνοις τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ διὰ τινῶν τῶν ἐπομένων αἰώνων, ὁ γάμος εἶχε μόνον πολιτικὴν σημασίαν, ὑποκείμενος τῇ πολιτικῇ δικαιοδοσίᾳ ἄνευ ἀμέσου τινὸς σχέσεως πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν. Οἱ χριστιανοὶ συνῆπτον κατὰ τοὺς πολιτικοὺς νόμους τοὺς ἑαυτῶν γάμους, οἵτινες ἀνεγνωρίζοντο ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, ἐφ’ ὅσον οὗτοι συνῆπτοντο κατὰ τοὺς νόμους τῆς πολιτείας (matrimonium legitimum et justum). Πλὴν τοῦ πολιτικοῦ τούτου γάμου ὑπῆρχε καὶ ἐκκλησιαστικὸς τις γάμος, συναπτόμενος πρὸ τοῦ ἐπισκόπου ἢ τοῦ ἱερέως. Ὁ ἐκκλησιαστικὸς ὅμως οὗτος γάμος ἐδεωρεῖτο ἐν τῷ ἐλληνορωμαϊκῷ κράτει πολιτικῶς στερούμενος πάσης ἰσχύος καὶ κύρους, ὑπὸ δὲ τῶν πολιτικῶν δικαστηρίων ὡς μὴ ὑπάρχων· διὸ ἔδει ὁ γάμος, ὅπως προσλάβῃ καὶ πολιτικὴν σημασίαν, νὰ συναφθῇ ὅλως ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας, κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ πολιτικοῦ δικαίου. Τούτου δ’ ἔνεκα συνίστα αὐτὴ ἡ Ἐκκλησία τοῖς ἑαυτῆς μέλεσι τὴν σύναψιν πολιτικοῦ γάμου, μετὰ δὲ τοῦτο ἀπηρτεῖτο καὶ ἡ διὰ τοῦ ἱερέως εὐλογία αὐτοῦ. Τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς συνάφειαν μεταξὺ τῆς πολιτικῆς συνάψεως τοῦ γάμου καὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τύπου ἐγένετο κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τῆς στ’ ἑκατονταετηρίδος ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ, προκειμένου περὶ συνάψεως γάμων ἐν προσώποις τῆς μέσης τάξεως ἐν τῷ ἐλληνορωμαϊκῷ κράτει”. Αὐτὰ λοιπὸν γράφει ὁ Μίλας. Παρόμοια γράφει καὶ ὁ Φαίδων Κουκουλές, Βυζαντινῶν Βίος καὶ Πολιτι-

σμός, τόμος Δ' σ. 93. Θα προχωρήσω τώρα εἰς τὴν διατύπωσιν τῆς ἰδικῆς μου γνώμης.

Ὁ γάμος, ὡς ἔχει σήμερον εἰς τὸν πολιτισμὸν μας, εἶναι καὶ *προσωπικὴ σχέσις* -εἶναι ἴσως ἢ κατ' ἐξοχὴν *προσωπικὴ σχέσις*- εἶναι ὅμως ταυτοχρόνως καὶ *κοινωνικὸς δεσμός*. Τὴν προσωπικὴν ταύτην σχέσιν ἡ Ἐκκλησία, ἀπὸ τῆς συστάσεώς της ὑπὸ τοῦ θείου ἰδρυτοῦ της, τὴν θεωρεῖ καὶ τὴν ὀνομάζει μυστήριον, τῆς προσδίδει δηλαδὴ ὑψίστην θεολογικὴν ἅμα καὶ ἀνθρωπολογικὴν ἀξίαν. Ὡς κοινωνικὸς δεσμός, ὁ γάμος ἀποτελεῖ μέχρι σήμερον καὶ *δικαιοπραξίαν*. Αἱ δύο αὗται ὅψεις τοῦ γάμου, ὁ προσωπικὸς αὐτοῦ χαρακτήρ ἀφ' ἑνὸς καὶ ἡ δικαιοπραξία ἀφ' ἑτέρου, συνυπάρχουν εἰς τὴν παραδεδομένην ἔννοιαν τοῦ γάμου, ἡ ὁποία καὶ γενικῶς ἰσχύει μέχρι σήμερον. Ἡ Ἐκκλησία ἔχει τὴν δογματικὴν της διδασκαλίαν περὶ τῆς προσωπικῆς ταύτης σχέσεως. Τὸ θεολογικὸν ἐν προκειμένῳ ζήτημα εἶναι ἂν τὸ μυστήριον, δηλαδὴ τὴν ἔνωσιν δύο ἑτεροφύλων προσώπων εἰς γάμον, τὸ συνιστᾷ ἢ ἔξωθεν εὐλογία τοῦ ἱερέως, ἢ ἂν τὸ συνιστᾷ ἢ πρὸς ἔνωσιν βούλησις τῶν εἰς γάμον ἐρχομένων. Ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία δέχεται, χωρὶς νὰ ἔχη ἐν προκειμένῳ κανένα λόγον, διὰ νὰ ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν τῆς μιᾶς καὶ ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας, ὅτι τὸ μυστήριον τὸ ἐπιτελοῦν οἱ συζευγμένοι, καὶ ὅτι αὐτὸ τὸ μυστήριον, τῆς προσωπικῆς σχέσεως, εὐλογεῖ ὁ ἱερεὺς. Θα ἐπεθύμει κανεὶς νὰ εἶναι εὐρέως γνωστὴ καὶ ἡ ὀρθόδοξος καθολικὴ διδασκαλία περὶ τοῦ δόγματος τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου, καὶ συγκεκριμένως δὲ ἦτο χρήσιμον νὰ ἀπαντηθῇ μὲ πᾶσαν δυνατὴν σαφήνειαν τὸ ἐρώτημα -πάντοτε συμφώνως πρὸς τὴν Παράδοσιν- ἂν τὸ μυστήριον τοῦ γάμου ἐπιτελεῖται ἀπὸ τοὺς συζευγνυμένους ἢ ἀπὸ τὸν ἱερέα μόνον, ἢ ἀπὸ τοὺς συζευγνυμένους καὶ τὸν ἱερέα, διὰ νὰ ἔχωμεν εὐρέως γνωστὴν τὴν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὀρθόδοξον δογματικὴν διδασκαλίαν καὶ διὰ νὰ γνωρίζῃ πᾶς ἐνδιαφερόμενος πότε ἓνας γάμος εἶναι γάμος, δηλαδὴ μυστήριον ἔγκυρον, καὶ πότε ὄχι. (Π.χ. εἶναι θεολογικῶς μυστήριον μία δι' ἱερολογίας σύζευξις ὑπὸ τὸ κράτος τῆς βίας ἢ τῆς ἐξαγορᾶς, εἶναι θεολογικῶς μυστήριον καὶ ὁ μὴ λυθεὶς γάμος δύο θανασίμως ἀλληλομισουμένων ἀτόμων;) Αὐτὰ εἶναι ἐνδιαφέροντα ζητήματα μὲ πολὺ μεγάλην πρακτικὴν σημασίαν, τὰ ὁποία ὅμως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μελετηθοῦν *hic et nunc*.

Πάντως ὀφείλει κανεὶς, ἔστω καὶ προχείρως, νὰ ὑπενθυμίσῃ ὅτι, ὅταν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ὁμιλῇ περὶ μυστηρίου, καὶ μάλιστα εἰς Χριστὸν καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, προφανῶς δὲν ἔννοεῖ

ἀναγκαίως τὴν ἱερολογία, ἀλλὰ αὐτὴν ταύτην τὴν ἔνωσιν ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς -χωρὶς βεβαίως καὶ νὰ τὴν ἀποκλείη. Ἄλλωστε καὶ μετὰ ταῦτα, εἰς τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας καὶ μάλιστα κατὰ τὴν λεγομένην “χρυσὴν” ἐποχὴν τῶν Πατέρων, ὅτε ἴσχυεν ὁ, κατὰ τὴν σημερινὴν ὀρολογία, “πολιτικὸς γάμος”, ἡ Ἐκκλησία, ἀκολουθοῦσα τὴν διδασκαλίαν τοῦ Παύλου, συνεχίζει νὰ θεωρῇ τὴν γαμήλιον ἔνωσιν ὡς μυστήριον. Ἐν πάσῃ περιπτώσει τὰ ζητήματα ταῦτα εἶναι ἐσωτερικὰ θέματα τῆς Ἐκκλησίας καὶ δὲν ἀφοροῦν τὴν κρατικὴν ἐξουσίαν. Ἄλλο εἶναι τὸ ζήτημα τοῦ γάμου ὡς δικαιοπραξίας. Ὁ γάμος, ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἶναι προσωπικὴ σχέσις δύο ἀνθρώπων, τὴν ὁποίαν ἡ Ἐκκλησία ἀξιολογεῖ τόσον ὑψηλά, ὥστε νὰ τὴν θεωρῇ ὡς μυστήριον, εἶναι καὶ δικαιοπραξία. Ὡς τοιαύτη ὁ γάμος ἀποτελεῖ κεφάλαιον -καὶ μάλιστα σπουδαῖον- τοῦ ἀστικοῦ καὶ ποινικοῦ δικαίου, τὸ ὁποῖον ἰσχύει εἰς τὰ ὅρια ἰσχύος ἐνὸς κράτους. Τὸ κράτος θεωρεῖ τὸν γάμον ὑπὸ τὸ πρῖσμα νομικῶν σχημάτων. Ὁ γάμος δὲν εἶναι μόνον ἐσωτερικὸν γεγονὸς δύο ἐλευθέρων ἀνθρώπων, εἶναι συνάμα καὶ γεγονὸς ὑπαγόμενον εἰς τὴν ἀρμοδιότητα τῶν νόμων τοῦ κράτους. Νομικὸν χαρακτῆρα δὲν ἔχουν μόνον ὠρισμένοι ἐκ τοῦ γάμου προκύπτουσαι συνέπειαι ἀστικοῦ, ἢ ἔστω καὶ ποινικοῦ, περιεχομένου. Νομικὸν χαρακτῆρα ἔχει καὶ αὐτὴ αὐτὴ ἡ ἔνωσις ἀνδρὸς καὶ γυναικός, ἡ κατ’ ἐξοχὴν, ὡς ἐλέχθη, προσωπικὴ σχέσις. Παραδείγματος χάριν: Ἄν μίαν ἀκριβῶς στιγμὴν μετὰ τὴν καθ’ οἷονδήποτε νόμιμον τρόπον τέλεσιν τοῦ γάμου ἀμφότεροι οἱ οὕτω νομίμως συζευχθέντες μετανοήσουν διὰ τὴν πρᾶξιν των καὶ δελήσουν νὰ θεωρήσουν τὸν γάμον των ὡς μὴ τελεσθέντα, νὰ τὸν θεωρήσουν δηλαδὴ ὡς ἄκυρον καὶ ἀνυπόστατον, δὲν ἀρκεῖ διὰ τὸν χωρισμὸν των ἢ ἀμοιβαία των βούλησις, ἀπαιτεῖται καὶ ἡ σύμφωνος βούλησις μιᾶς ἀρχῆς ἐτέρας καὶ ἀνεξαρτήτου τῆς βουλήσεώς των (τῆς Ἐκκλησίας ἢ τοῦ κράτους, ἀναλόγως πρὸς τὸ ἰσχυὸν δίκαιον) ἢ ὁποία ὀρίζει καὶ τὴν σχετικὴν διαδικασίαν. Εἰς τὸ παράδειγμα τοῦτο γίνεται φανερόν, ὅτι ὁ γάμος, τὸ κατ’ ἐξοχὴν προσωπικὸν γεγονὸς τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων, θεωρεῖται ἀπὸ τὸ κράτος ὡς γεγονὸς ἀνήκον εἰς τὴν δικαιοδοσίαν του. Ἡ κρατικὴ ἐξουσία θεωρεῖ ἑαυτὴν ἀρμοδίαν νὰ ἐπεμβαίη εἰς τὴν προσωπικὴν ζωὴν τῶν πολιτῶν του καὶ νὰ τὴν ρυθμίζῃ διὰ τῶν διαφόρων ἀστικοῦ καὶ ποινικοῦ περιεχομένου νόμων του - ἀκόμη καὶ ὅταν τὸ προσωπικὸν τοῦτο γεγονὸς εἰς οὐδένα ἄλλον ἀφορᾷ. Αὐτὴν τὴν ἐξουσίαν εἶχε τὸ κράτος παλαιότερον, αὐτὴν τὴν ἐξουσίαν ἔχει τὸ κράτος καὶ σήμερον. Ἐπομένως ὁ γάμος

ὡς δικαιοπραξία ἀνήκει, συμφώνως πρὸς τὰ μέχρι σήμερον κρατοῦντα, εἰς τὴν ἀρμοδιότητα τοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον ρυθμίζει τὴν δικαιοπραξίαν ταύτην διὰ τῶν νόμων του. Αὐτὴν τὴν δικαιοπραξίαν (ἢ ὁποία κατ' ἀρχὴν ἀνήκει, ὡς ἐλέχθη, εἰς τὴν δικαιοπραξίαν τοῦ κράτους) τὸ ἴδιο τὸ κράτος εἰς τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν, ἀρχικῶς ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἀλλὰ μόνον ἐν μέρει, καὶ ἀργότερον, τὸ 893, γενικῶς, ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, τὴν ἀνέδεσεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἢ ὁποία, μετὰ τῆς ἱερολογίας -τελετῆς καθαρῶς πνευματικοῦ χαρακτήρος- ἀνέλαβε νὰ κάμῃ καὶ τὸν ληξιαρχον. Τοῦτο ἦτο ἄλλωστε σύμφωνον καὶ μὲ τὰς ἐν γένει δεοκρατικὰς πολιτειολογικὰς ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὅτε τὸ κράτος ἀνέδετεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἰδικὰς του ἀρμοδιότητας καὶ ἡ Ἐκκλησία ἀνέδετεν εἰς τὸ κράτος ἰδικὰς της ἀρμοδιότητας. (Συνήθως τὸ κράτος ἀνελάμβανεν ἀρμοδιότητας τῆς Ἐκκλησίας, χωρὶς νὰ τὴν ἐρωτᾷ, συνήθιζε δηλαδὴ νὰ ἐπεμβαίνη εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, μετὰ τὴν συναίσθησιν ὅτι ὁ ἀρχηγὸς τοῦ κράτους ἦτο "ὁ ἐπίσκοπος τῶν ἐκτὸς" -καὶ τοῦτο κατὰ τοὺς λόγους μόνον, ἐνῶ κατὰ τὰ ἔργα συμπεριφερέτο καὶ ὡς "ἐπίσκοπος τῶν ἐντὸς"- πρᾶγμα τὸ ὁποῖον γίνεται ἕως τῆς σήμερον μὲ τοὺς διαφόρους καταστατικούς χάρτας καὶ τοὺς διαφόρους εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἀναφερομένους νόμους κ.λπ.) Σήμερον βεβαίως οἱ καιροὶ ἄλλαξαν -ἐν πολλοῖς. Δὲν ἄλλαξε βεβαίως ἡ Ἐκκλησία, ὁ ἀλάθητος φορεὺς τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν ἱστορίαν, ἡ ἀλήθεια τοῦ κόσμου. Ἄλλαξεν ὅμως ἡ ἔννοια τοῦ κράτους. Τὸ σημερινὸν κράτος δὲν εἶναι θερησκευτικόν, εἶναι κοσμικόν. Δὲν θέλει -καὶ ἔχει τὸ δικαίωμα, καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἰδικῆς του αὐτοσυνειδησίας καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς αὐτοσυνειδησίας τῆς Ἐκκλησίας, νὰ μὴ θέλῃ- νὰ ἀναδέσῃ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τὴν τέλει δικαιοπραξιῶν, αἱ ὁποῖαι ἀνήκουν εἰς τὴν ἀρμοδιότητά του. Ἐὰν τὸ κράτος θέλῃ, τότε καὶ δικαιούται καὶ δύναται -πάντοτε βεβαίως ὑπόλογον ἔναντι τοῦ λαοῦ, ἐκ τοῦ ὁποῖου καὶ ἀντλεῖ τὴν ἐξουσίαν του- νὰ ὀρίξῃ δύο τύπους δικαιοπραξίας, ἓνα "πολιτικὸν" καὶ ἓνα "θερησκευτικόν", νὰ ἀναγνωρίξῃ δηλαδὴ καὶ εἰς τὴν ἱερολογίαν τὸν χαρακτήρα τῆς δικαιοπραξίας. Ἐὰν πάλι θέλῃ τὸ κράτος, πάντοτε ὑπόλογον ἔναντι τοῦ λαοῦ, δικαιούται καὶ δύναται νὰ ὀρίξῃ ἓνα τύπον ὑποχρεωτικόν, τὸν "πολιτικόν", ὅποτε τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας, τὰ ὁποῖα σέβονται καὶ τιμοῦν τὸν γάμον θεολογικῶς ὡς μυστήριον, δὲ πρέπη, συμφώνως πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ ὄχι τὴν κρατικὴν δεοντολογίαν, νὰ ἐπιζητοῦν ἐλευθέρως καὶ ἐν ἐπιγνώσει τὴν ἱερολογίαν, τὴν ὁποί-

αν προσφέρει ἡ Ἐκκλησία καὶ τὴν ὁποῖαν δικαιούται αὕτη νὰ θεωρῆ ὡς ἀπαραίτητον διὰ τὰ μέλη της. Τὸ νὰ ἐπιζητῆ ἡ Ἐκκλησία νὰ ἐνεργῆ καὶ ὡς ληξιαρχος (εἴτε κατὰ τὴν δικαιοπραξίαν τοῦ γάμου εἴτε κατὰ τὴν ὀνοματοδεσίαν, κατὰ τὸ ἱερὸν μυστήριον τοῦ βαπτίσματος) τοῦτο, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἀποτελεῖ προσπάθειαν ἰδιοποιήσεως κρατικῶν ἀποκλειστικῶς ἀρμοδιοτήτων, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποστηριχθῆ θεολογικῶς. Ἡ Ἐκκλησία δὲν ἐπιτελεῖ κοσμικὰς-κρατικὰς δικαιοπραξίας καὶ ὁσάκις τὰς ἀνέλαβεν ἐκινήσῃ εἰς χώρους ξένους πρὸς τὴν οὐσίαν της ἢ τοῦλάχιστον ξένους πρὸς τὸ κύριον ἔργον της. Ἄλλο εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν ἔργον τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸν κόσμον, καὶ ὄχι ἡ ὑποκατάστασις τοῦ κράτους. Αἱ ἀρμοδιότητες τῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶναι αἱ ἀρμοδιότητες τοῦ κράτους καὶ ἡ ἐξουσία τοῦ κράτους δὲν εἶναι ἡ ἐξουσία τῆς Ἐκκλησίας. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον φρονῶ ὅτι καὶ τὸ σημερινὸν κράτος, τὸ ὁποῖο θέλει νὰ εἶναι ἓνα σύγχρονον κοσμικὸν κράτος, δικαιούται νὰ δεσπίσῃ ὡς ὑποχρεωτικὸν τὸν πολιτικὸν γάμον, ἢ νὰ δεσπίσῃ τὴν συνύπαρξιν δύο τύπων γάμου, τοῦ πολιτικοῦ καὶ τοῦ θερησκευτικοῦ, ἂν κρίνῃ ὅτι αὐτὸς ὁ dualismus τῶν τύπων (ἐπαναλαμβάνω τῆς δικαιοπραξίας!) δὲν πρόκειται νὰ προκαλέσῃ νομικὰ προβλήματα ἢ συγχύσεις, πάντοτε ἀπὸ τῆς ἐπόψεως τῆς δικαιοπραξίας. Τὸ κράτος -τὸ σύγχρονον, τὸ μὴ θεοκρατικόν, τὸ κοσμικόν, τὸ μεταδιαφωτιστικόν- ἔχει τὴν ἰδικήν του λογικὴν ("raison d' etat") βάσει τῆς ὁποίας λειτουργεῖ καὶ ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἀπομακρυνόμενον διαπραττεῖ σφάλματα. Μὲ βάσιν αὐτὴν τὴν λογικὴν ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ ἐνεργοῦν πάντες οἱ πολῖται των, συμπολιτευόμενοι ἢ ἀντιπολιτευόμενοι τὴν κυβέρνησιν. Ἡ λογικὴ ὁμῶς αὕτη τοῦ κράτους εἶναι αὐτόνομος ἔναντι ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ἄνθρωποι τῆς Ἐκκλησίας προβάλλουν ἐκάστοτε ὡς ἄποψιν τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ πρότασις πάντως ἐκ μέρους τῆς Πολιτείας περὶ δεσπίσεως καὶ παρ' ἡμῖν, εἴτε ὡς ἀποκλειστικῶς ὑποχρεωτικοῦ εἴτε κατὰ διάζευξιν μετὰ τοῦ θερησκευτικοῦ ὡς ὑποχρεωτικοῦ, τοῦ πολιτικοῦ γάμου -ἀσχέτως πρὸς τὸ ζήτημα τῆς σκοπιμότητός του σήμερον- δὲν ἀντίκειται εἰς τὴν πρᾶξιν τῆς Ἀρχαίας Ἐκκλησίας -καὶ τοῦτο ἔχουν, κατὰ τὴν γνώμην μου, καθῆκον οἱ θεολόγοι, νὰ τὸ τονίσουν σήμερον, ἀσχέτως πρὸς τὰ πολιτικὰ φρονήματά των ἢ τὰς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀτομικὰς ἢ συλλογικὰς προτιμήσεις των, ἀπλῶς καὶ μόνον διὰ λόγους ἐπιστημονικῆς δεοντολογίας. Ἐξ ἄλλου δὲ ἔπρεπε νὰ τονισθῆ καὶ τοῦτο: Τὸ ζήτημα τῆς δεσμοδετήσεως τοῦ πολιτικοῦ γάμου δι' ὅσους δὲν θέλουν νὰ τελέσουν θερησκευτικόν, δὲν

δὰ ἔπρεπε νὰ εἶχε ἀνακινήσῃ τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ κράτους. Θὰ ἔπρεπε πρώτη ἡ Ἐκκλησία -καὶ μάλιστα ἐπειγόντως καὶ μάλιστα πρὸ πολλῶν ἐτῶν- νὰ εἶχε ζητήσει τὴν θέσπισιν ἐκ μέρους τῆς Πολιτείας τοῦ πολιτικοῦ γάμου δι' ὅσους δὲν ἤθελον τὸν ἰδικόν της, τὸν ἐκκλησιαστικὸν γάμον. Τὸ ἀγιαστικὸν ἔργον της ἡ Ἐκκλησία δὲν τὸ ἀσκεῖ μὲ τὸ μέσον της κρατικῆς βίας.

Τὰ ἀνωτέρω ἰσχύουν, κατὰ τὴν γνώμην μου, κατ' ἀρχήν. Ὡς πρὸς τὴν πράξιν, πιστεύω ὅτι ἡ πλειοψηφία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐπισυμεῖ τὴν ἱερολογία -εἴτε διὰ φρησκευτικούς λόγους, ἐφ' ὅσον, ὡς πιστεύω, ἡ πλειονότης τοῦ λαοῦ σέβεται καὶ τιμᾷ τὸν γάμον ὡς μυστήριον, εἴτε καὶ διὰ λόγους ἀπλῶς τελετουργικούς ἢ ἑθιμικούς.

Νομίζω ὅτι ἡ Ἱεραρχία τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας δὰ ἔπρεπε νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὴν Πολιτείαν, ὁ πολιτικὸς γάμος νὰ εἶναι, κατὰ τὸ δυνατόν, ἀπλοῦς καὶ ἀπέριττος, ὄχι τελετουργικός, διὰ νὰ μὴ θεωρησῇ ὅτι τὸ κράτος ζητεῖ νὰ ὑποκαταστήσῃ τὴν Ἐκκλησίαν. Ἡ θέσπισις τοῦ πολιτικοῦ γάμου, εἴτε ὡς ἀποκλειστικῶς ὑποχρεωτικῆς εἴτε ὡς ὑφισταμένου παραλλήλως μὲ τὸν ἐκκλησιαστικόν, δὲν ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ ὑποκαταστήσῃ τὸ κράτος τὴν Ἐκκλησίαν, μὲ μίαν τελετουργίαν ἄσχετον καὶ ξένην πρὸς τὸν νομικὸν χαρακτῆρα τοῦ γάμου, διὰ τὸν ὁποῖον καὶ εὐλόγως ἐνδιαφέρεται τὸ κράτος. Θέλω νὰ ἐλπίζω ὅτι μία τοιαύτη σφραγὶς παράκλησις ἐκ μέρους τῶν ταγῶν τῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶναι δυνατόν παρὰ νὰ εὔρη ἀπήχησιν εἰς τοὺς ἡγέτας τῆς Πολιτείας, ἀφοῦ τὸ Ἑλληνικὸν κράτος δὲν πρέπει νὰ ἔχη λόγους, διὰ νὰ καταπολεμήσῃ τὴν ὀρθόδοξον φρησκευτικὴν ἐπὶ τοῦ προκειμένου παράδοσιν, τῆς ὁποίας φορεὺς εἶναι ὁ ἑλληνικὸς λαός.

Τέλος δὰ ἤθελα ἐδῶ νὰ ἐπισημάνω τὸ λάθος, τὸ ὁποῖον συνήθως γίνεται ἐν ὀνόματι τῆς Ἐκκλησίας, νὰ ἐπιδιώκωνται δηλαδὴ στόχοι οἱ ὁποῖοι θεολογικῶς δὲν καταφάσκονται. Καὶ τέτοιο λάθος δὲν εἶναι μόνον ἡ ἀπαίτησις νὰ ὑποκαθίστανται αἱ κρατικαὶ ὑπηρεσίαι μὲ πράξεις ἐκκλησιαστικάς, τελουμένας ὑπὸ λειτουργοῦ τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπαίτησις, ἐν ὀνόματι καὶ ἀπὸ πρόσωπα τῆς Ἐκκλησίας, νὰ διώκωνται ποινικῶς ὑπὸ τῆς Πολιτείας ἄνθρωποι διὰ πράξεις, τὰς ὁποίας ἡ ἰδία ἡ Ἐκκλησία θεωρεῖ ὡς ἀμαρτήματα καὶ διὰ τὰ ὁποῖα ἐπιβάλλει πρὸς οἰκοδομὴν καὶ μόνον, τὰ ἐκκλησιαστικὰ κριτήρια. Τὸ νὰ ἐπιζητῆται, ἐν ὀνόματι τῆς Ἐκκλησίας, ποινικὴ δίωξις ἐκ μέρους τῆς Πολιτείας εἴτε διὰ τὸ ἀμάρτημα τῆς μοιχείας εἴτε διὰ τὸ ἀμάρτημα τῆς ἐκτροπῆς, εἴτε δι' οἰονδήποτε ἄλλο ἀμάρτημα (εἴτε τοῦτο εἶναι ὁ φόνος εἴτε ὁ,τιδήποτε ἄλλο) τοῦτο ἀντίκειται εἰς

τὴν οὐσίαν τῆς Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο καὶ εἶναι θεολογικῶς ἀπαράδεκτος οἰαδήποτε ἀπαίτησις, ἐν ὀνόματι τῆς Ἐκκλησίας, περὶ ἐπιβολῆς ποινῶν ἐκ μέρους τῆς Πολιτείας. Ἡ Πολιτεία δὲ τιμωρῆ, ὅ,τι ἡ ἰδία δὲ κρίνῃ ὅτι πρέπει νὰ τιμωρῆ, καὶ ἡ Ἐκκλησία δὲ ἐπιβάλλῃ τὰ ἐπιτίμιά της, ὅπου ἡ ἰδία τὸ κρίνει σκόπιμον.